

جایگاه فکری، سیاسی
امام رضا علیه السلام
در دوره عباسی

www.ketab.ir

- سرشناسه : بزدی نژاد، مريم، ۱۳۵۷- :
عنوان و نام پديدآور : جايقگاه فكري، سياسي امام صادق عليه السلام در دوره عباسيان/گردآوری و تاليف مريم بزدی نژاد ؛ ويراستار ا. اميرديواني.
مشخصات نشر : قزوین: شمع آويد، ۱۴۰۰ :
مشخصات ظاهري : ۱۵۳ ص: ۱۴،۵×۲۱،۵ سم.
شابک : 978-622-98837-0-9 : ۵۵۰۰۰ ريان
وضعيت فهرست : فيها
نويسی :
يادداشت : کتابنامه.
يادداشت : نمايه.
موضوع : عباسيان -- تاريخ -- ۱۳۲ - ۲۳۲ق.
موضوع : Abbasids -- History -- 749-847
موضوع : جعفر بن محمد (ع)، امام ششم، ۸۳ - ۱۴۸ق.
موضوع : Jafar ibn Muhammad, Imam VI, 702- 765
موضوع : اسلام -- تاريخ -- ۱۳۲ - ۲۳۲ق.
موضوع : Islam -- History -- 749-847
شناسه افزوده : امير ديواني، ابوالفضل، ۱۳۱۹ -، ويراستار
رده بندي کنگره : D5۳۸/۶
رده بندي ديوبی : ۹۵۶/۷۰۲
شماره : ۸۵۰۷۱۱۳
کتابشناسی ملی :
اطلاعات رکورد : فيها
کتابشناسی :
کد پيگيري : ۸۵۰۶۱۸۱

جایگاه فکری، سیاسی امام صادق (ع) در دوره عباسیان

گردآوری و تألیف: مریم یزدی نژاد

ویراستار: ا. امیردیوانی

حروفچینی، صفحه‌آرایی و طرح جلد: انتشارات شمع آوید

چاپخانه: مهرگان

چاپ اول: ۱۴۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۸۸۳۷-۰-۹

قیمت: ۵۵۰۰۰ تومان

انتشارات شمع آوید

کد نشر: ۱۶۰۹

تلفن: ۰۹۱۲۱۸۲۷۵۲۵ - مدیر مسئول: محسن ساکنی

ایمیل: shameavid.pub@gmail.com

همه حقوق چاپ و نشر این کتاب برای انتشارات شمع آوید محفوظ است.

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه از جمله فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در

سیستم‌های بازیابی و پخش بدون «ریافت مجوز قبلی و کتبی از ناشر ممنوع است.

این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

فهرست مندرجات

بیشتار ۱۱

فصل اول: بررسی سقوط سلسله‌ی امویان و شکل‌گیری حکومت عباسیان در

زمان امام صادق (ع) ۱۷

دلایل سقوط سلسله‌ی امویان ۱۷

انقلاب عباسی ۱۷

حکومت خلافت عباسی ۱۸

خلافت سفاح ۱۸

خلافت منصور ۱۹

شورش‌ها و قیام‌های علوی علیه خلیفه‌ی دوم ۲۰

فصل دوم: وضعیت سیاسی و اجتماعی دوران عباسیان ۲۳

عصر اول عباسی ۲۳

عصر دوم عباسی ۲۳

عصر سوم عباسی ۲۴

عصر چهارم عباسی ۲۵

وضعیت اجتماعی عصر عباسی ۲۵

درگیری‌های مذهبی - اجتماعی در خلافت عباسی ۲۵

جریان‌های فکری اوایل خلافت عباسی ۲۶

فصل سوم: تأثیر اندیشه‌های کلامی بر جریان‌های سیاسی عصر عباسی ۳۱

آغاز پیدایش علم کلام در جهان اسلام ۳۱

اولین متکلم صدر اسلام ۳۳

اولین مسأله کلامی ۳۳

جریان فکری معتزله ۳۴

جریان فکری اشاعره ۴۰

۴۲	اصول فکری سیاسی جریان زیدیه.....
۴۵	پیدایش معتزله و اشاعره.....

فصل چهارم: شکوفایی علم کلام در عصر امام صادق (ع)..... ۴۷

گفتار اول: علل اصلی..... ۴۷

۴۷	پیدایش و رشد مکاتب کلامی مهم معتزله و اشاعره.....
۴۸	فضای باز سیاسی.....
۴۹	نقش امام محمد باقر (ع).....
۴۹	نقش امام صادق (ع).....
۵۲	نقش شاگردان امام صادق (ع).....
۵۲	ترجمه آثار حکما و متکلمان بزرگ یونانی.....

گفتار دوم: علل فرعی..... ۵۴

۵۴	نقش عمر بن عبدالعزیز.....
۵۵	گسترش قلمرو جغرافیایی اسلام و ازدیاد مسلمانان.....
۵۵	ظهور اختلافات مذهبی و پیدایش فرق اسلامی.....
۵۶	ظهور زنداقه و دهری مذهبیان در عصر امام صادق (ع).....

فصل پنجم: مناسبات تشیع و حکومت عباسی..... ۵۹

۵۹	اوضاع شیعیان در دوره ی منصور.....
۶۰	مهدی عباسی و اوضاع شیعیان.....
۶۱	شیعیان در دوره هارون الرشید.....
۶۴	دوره ی اختناق جدید بر ضد شیعه.....
۶۶	رفتار امامان بزرگوار شیعه در برابر خلفای بنی عباس.....

فصل ششم: سیره و رویکرد امام صادق (ع)..... ۷۱

۷۱	زندگی و روزگار امام صادق (ع).....
۷۳	عظمت علمی امام صادق (ع).....
۷۵	اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی عصر امام.....

پیشگفتار

سقوط بنی‌امیه دلایل گوناگونی داشت، از جمله تعیین جانشینان متعدد که موجب اختلاف و دشمنی در خاندان اموی گردید، اختلاف و تعصبات قبیله‌ای میان تیره‌ها و طوایف مختلف عرب شمالی و جنوبی که زمینه‌ی مناسبی برای فعالیت عباسیان فراهم کرد، جانبداری متعصبانه امویان از عنصر عربی و تحقیر اقوام دیگر نظیر ایرانیان و نهضت‌های سیاسی و مذهبی که با امویان مخالفت می‌کردند، موجبات ضعف دولت اموی را فراهم کرد.

نسب عباسیان، به عباس بن عبدالمطلب بن هاشم بن عبد مناف عموی پیغمبر می‌رسید. یکی از مهم‌ترین مراکز اتکا بنی‌هاشم، ایران بود، زیرا ایرانیان به چند دلیل دشمن آشتی‌ناپذیر بنی‌امیه بودند، از جمله تجاوز و تعدی بنی‌امیه و عمال آنان و سیاست غلط آن‌ها مبتنی بر سروری عرب و تحقیر ملل تابعه به‌ویژه ایرانیان. به همین جهت عباسیان به‌زودی دریافتند که از نارضایتی مردم ایران چگونه استفاده کنند و دیگر اینکه هرج‌ومرج ممالک اسلامی به عباسیان این فرصت را داد که در نواحی ایران مخصوصاً خراسان دعوت خود را آغاز کنند. تکیه‌گاه آنان علاوه بر ایرانیان فرقه‌های مختلف شیعه بود که در آن زمان مشتمل بر عباسیان، علویان، زیدیه و پیروان محمد بن حنیفه بود که بعد از درگذشت وی پسرش ابوهاشم جانشین او شد و پس از مرگ ابوهاشم پیروانش با محمد بن علی

بن عبدالله بن عباس بیعت کردند و به نام شیعه آل عباس مشهور شدند که شعار آنان بیرق و لباس سیاه بود. (بهرامی، ۱۳۹۴: ۱۶۳)

امام صادق (ع) در روز هفدهم ربیع‌الاول سال هشتاد و سه هجری در مدینه به دنیا آمد. پدرش امام محمد باقر (ع) و مادرش فروه دختر قاسم بن محمد بن ابی‌بکر بود. وی پس از وفات پدر بزرگوارشان امام محمد باقر (ع) در سال ۱۱۴ هجری امامت و رهبری شیعیان را در بحرانی‌ترین اوضاع جهان اسلام برعهده داشت؛ چرا که شکل‌گیری جنبش عباسیان و سقوط دولت امویان در این دوره قرار داشت. علاوه بر مباحث سیاسی موجود در این عصر، مباحث کلامی و فرقه‌های رایج نیز به حساسیت زمانی این دوره افزوده است. امام صادق (ع) در چنین شرایطی با اتخاذ مواضعی سعی بر آن داشت که اولاً مشروعیت خلافت عباسیان زیر سؤال برده و از طرفی با تشکیل حلقه‌های علمی به بیان معارف ناب اسلامی بپردازد.

بخشی از زندگانی امام صادق (ع) با دوران خلافت سفاح، اولین خلیفه عباسی هم‌زمان بود که دوران استحکام خلافت عباسیان نیز به شمار می‌رود. در واقع حضور امام (ع) در اجلاسی که در ابواء برای چگونگی قیام علیه امویان تشکیل شد تنها برخورد قابل توجهی بود که بین سفاح عباسی و امام صادق (ع) اتفاق افتاد. شاید پاسخ منفی امام به دعوت ابوسلمه خلال، سفاح را از جهت عدم خروج آن حضرت راحت کرده بود. در منابع یکبار از دعوت سفاح از امام برای سفر به عراق نام برده شده است و در جریان این سفر، حضرت قبر مخفی امام علی بن ابی‌طالب (ع) را در نجف معلوم کرد و از آن جایی که هنوز بین علویان و عباسیان اختلافی بروز نکرده بود، می‌توان گفت برای اذیت امام نبوده، بلکه برای بزرگداشت حضرتش بوده است. امام در عراق درضمن جلساتی که با یاران شیعی خود داشت آنان را به دوری از غلو توصیه کرد. در این سفر بی‌احترامی اذیتی از جانب سفاح گزارش نشده است هرچند استقبال مردم عراق از امام باعث حسادت یا ترس عباسیان از

آن حضرت شد. در واقع موضع امام صادق (ع) در همه دوران مبارزات و دعوت عباسیان با احتیاط و همراه با نارضایتی بود. (مجلسی، ۱۳۶۳: ۱۴۹: ۴۷)

مهم‌ترین قیام علیه دستگاه خلافت عباسی در زمان امام صادق (ع)، قیام محمد نفس زکیه بود. وی که با ادعای مهدویت قیام کرد، درصدد بود که بتواند منصور عباسی را شکست داده و خود خلافت را عهده‌دار شود. امام صادق (ع) که اندیشه‌های نفس زکیه را می‌دانست و از طرفی شرایط زمانی را برای قیام مسلحانه علیه حکومت مناسب نمی‌دید، با قیام و رهبری نفس زکیه مخالفت کرد. امام (ع) در پاسخ به انتقاد منصور عباسی بیان می‌دارد که این حرکت مورد حمایت مردم نیست. عدم تأیید امام (ع) مورد اعتراض عبدالله بن حسن (پدر نفس زکیه) نیز قرار گرفت و حتی امام (ع) از سرانجام نافرجام این قیام به او خبر داده بود، ولی آنان بر این قیام پای فشردند و سرانجام همان شد که امام (ع) گفته بود. محمد نفس زکیه نیز در اولین روزهای جنگ کشته شد. (العمدی، ۱۳۸۶: ۲۰۰) در واقع امام صادق (ع) همواره سعی می‌کرد شیعیان خود را از وارد شدن به گروه‌هایی که مورد تأیید ایشان نبودند حفظ کند. ایشان برای این منظور وکیلانی را از طرف خود برای شیعیان انتخاب کرده بودند که در آن شرایط بتوانند پیام‌ها و دستورات خود را به آنان برسانند. در واقع سازمان وکالت که از زمان ایشان به وجود آمد، وظایفی مشخص و ویژه داشت که متناسب با شرایط و موقعیت جامعه‌ی شیعیان فعال بود؛ از جمله فعالیت‌های این سازمان تعیین و عزل وکیلان؛ معرفی وکیلان به جامعه شیعی از طریق شبکه ارتباطی خاص؛ نظارت بر کار وکیلان؛ مقابله با جریان‌ها و اشخاص کاذب که خود را به امامان منتسب می‌کردند؛ تأمین مالی سازمان و فعالیت‌های فرهنگی، علمی و مبارزاتی شیعیان را می‌توان نام برد. در کنار امامان همواره افرادی در مقام سر وکیل بر کار سازمان و وکلا نظارت می‌کردند.

حکومت بنی‌عباس، دوره‌ی اوج و شکوفایی مباحث عقیدتی، اعتقادی و پیدایش

مکاتب خرد و کلان کلامی است. در این عصر حوادث اجتماعی، سیاسی، مسیر طبیعی مباحث و دخالت دولت، علم کلام را به‌سوی بحث از صفات الهی سوق داد، و بازار مسائلی همچون واجب‌الوجود، صفات ثبوتی و سلبی بسیار گرم شد. در این میان، بحث‌های ناظر به رابطه‌ی حکومت و مردم و مردم با خداوند، کهرنگ گشت و مباحث مرتبط با رابطه‌ی خداوند با فرد رونق یافت. از آنجاکه در این دوره، مکاتب کلامی سازمان‌یافته عمل می‌کردند، این مباحث صورت علمی‌تری به خود گرفت. در آغاز دوره‌ی حکومت بنی‌عباس، غالیان توانستند در قالب مکاتب کلامی عده‌ای از شیعیان را دور خود گردآورده، فرقه‌های غالی را که به‌سرعت تأسیس می‌شدند و معمولاً با مرگ بنیان‌گذارانشان از بین می‌رفتند، تأسیس کنند. اما انشعاب‌های دیگری نیز میان شیعیان پدیدآمد که جز اسماعیلیه که شاخه‌های قرمطی و فاطمی از آن جدا شده بود و واقفیه که پس از شهادت امام کاظم (ع) پدیدآمده بودند (مشکور، ۱۳۶۸: ۴۵۵)، تأثیرگذاری کمتری داشتند. در دوره‌ی عباسی مکاتب کلامی شیعه، معتزله، اهل حدیث، اشعریه، ماتریدییه، زیدیه، اسماعیلیه و ... در مقام سردمداران مباحث کلامی نقش تعیین‌کننده‌ای در حوادث اجتماعی و سیاسی جامعه اسلامی داشتند. برای مثال در قرن چهارم گسترش وسیع مکتب تشیع باعث ظهور حکومت‌های شیعی آل‌بویه و آل‌حمدان در شرق اسلامی شد، و در غرب ممالک اسلامی و قسمتی از شبه‌جزیره نیز قدرت به دست اسماعیلیه فاطمی و قرمطی افتاد. زیدیان نیز در یمن (خضیری، ۱۳۸۰: ۳۷) و شمال البرز حکومت‌های کوچکی تأسیس کردند (فرای، ۱۳۶۳: ۱۷۹). پس از این‌ها با ورود سلجوقیان به عرصه‌ی سیاسی، اهل سنت حیات دوباره یافته، با حمایت‌های آنان و تأسیس مدارس نظامیه، مکتب اشعریه رو به گسترش نهاد و آخرین بازمانده‌های معتزله را از بین برد.

کتاب حاضر از مشتمل بر شش فصل و حاوی موارد ذیل است. فصل اول؛ بررسی دلایل سقوط امویان و شکل‌گیری حکومت عباسیان در زمان امام صادق (ع).

فصل دوم؛ وضعیت سیاسی و اجتماعی دوران عباسیان در عصر اول، دوم، سوم و چهارم عباسی و جریان‌های فکری اوایل خلافت عباسی. فصل سوم؛ تأثیر اندیشه‌های کلامی بر جریان‌های سیاسی عصر عباسی، پیدایش علم کلام، جریان‌های فکری معتزله، اشاعره، زیدیه. فصل چهارم؛ شکوفایی علم کلام در عصر امام صادق (ع)، شامل دو گفتار، علل اصلی: نقش امام محمد باقر (ع)، امام جعفر صادق (ع) و شاگردان ایشان و علل فرعی: گسترش قلمرو جغرافیایی اسلام و ازدیاد مسلمانان، ظهور زنادقه و دهری‌مذهبان در عصر امام صادق (ع). فصل پنجم: مناسبات تشیع و حکومت عباسی. فصل ششم: سیره و رویکرد امام صادق (ع)، ویژگی‌های علمی، شاگردان، مکتب امام (ع).